

Sağlık Alanı İçin Gelecek Yönelimli Yönetim Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Future Oriented Management Approaches for the Field of Health

Uğur KESKİN^{1*}

¹ Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ugurkeskin@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2740-4120>

* Yazışılan Yazar/Corresponding author

Makale Geliş/Received: 17.06.2020

Makale Kabul/Accepted: 15.09.2020

Öz

Yönetim olgusu, topluluklar biçiminde yaşamaya başlamasıyla birlikte, insanlar için vazgeçilmez bir gereklilik hâline gelmiş bulunmaktadır. Bu niteliğiyle yönetim; belirli bir amaç doğrultusunda koordine olarak iş yapma biçimlerinin gerçekleştirilmesinde başvurulan çeşitli yöntemler ortaya koymaya başlamıştır. Demokrasi, bürokrasi ve teknokrasi gibi farklı biçimlerde hayata geçirilen yönetsel düzenlemeler, uygulama alanı buldukları erken dönem topluluklardan, günümüz çağdaş toplumlarına gelinceye kadar birçok gelişme evresini geride bırakmıştır. Bu makalede, özellikle bürokrasi ve teknokrasi perspektifinden hareketle, dünya çapındaki salgın hastalıklarla mücadelede milat sayılabilecek korona virüs (COVID-19) tehdidi sonrasında yeni bir yönetsel yapılanma biçimi adayı olarak düşünülebilecek "sıhhatokratik" yönetim anlayışına ilişkin keşifsel değerlendirmelerde bulunmak amaçlanmaktadır. Makalede, temel kavram olan sıhhatokrasinin yanı sıra, yürütülen tartışmalara katkı sağlayabileceği öngörülen sıhhatopya kavramı da ele alınmaktadır. Ayrıca sıhhatokrasi kavramına kaynaklık eden yönlelere sahip bulunan örgütsel ekoloji ve kaynak bağımlılığı teorileri de tartışmaya konu edilmiştir. Makalenin teorik zeminine kaynaklık eden kavram ve kuramların, sıhhatokratik yönetim anlayışı bağlamında değerlendirilmesinin, salt kuramsal anlatımları aşan ve geleceğe dönük uygulamaları öngörmeye yönelik anlamlı katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Hâlihazır gelişmeler ve gerçekliklere dair çözümlenmelerde bulunulan makalede, yönetsel yaklaşımların muhtemel gelecek yönelimlerine de değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yönetim, Teknokrasi, Sıhhatokrasi, COVID-19

JEL kodları: : M19

Abstract

The phenomenon of governance has become an indispensable necessity for people, as they begin to live in communities. With this quality, management; it has begun to introduce various methods used in the realization of the way of doing business in coordination for a specific purpose. The administrative arrangements implemented at different levels, such as democracy, bureaucracy and technocracy, have left behind many stages of development, from the early communities where they have found application to the contemporary societies. In this article, it is aimed to make exploratory evaluations regarding the "healthocratic" management approach that can be considered as a candidate for a new form of administrative structuring after the threat of coronavirus (COVID-19), which can be considered as a milestone in the fight against epidemics worldwide, especially from the perspective of bureaucracy and technocracy. In the article, besides the basic concept of healthocracy, the concept of healthopia, which is supposed to contribute to the discussions, is also discussed. In addition, organizational ecology and resource dependence theories, which have aspects that are the source of the concept of health, are also discussed. It is thought that the evaluation of the concepts and theories that are the source of the theoretical basis of the article in the context of the healthocratic management approach can make meaningful contributions to predict future practices that exceed the theoretical expressions only. In the article, which deals with current developments and realities, the possible future directions of managerial approaches are also mentioned.

Keywords: Management, Technocracy, Healthocracy, COVID-19

JEL codes: M19

1. GİRİŞ

Bilindiği üzere yönetim, insanlık tarihinin en eski çağlarından itibaren süregelen bir olgu olma niteliği taşımaktadır. Zira kendisini dünyadan tecrit eden tekil bir bireyin gerçekleştirdiği eylemler, iktisat alanına konu olmaktadır, birden fazla birey tarafından gerçekleştirilen her türlü eylem, yönetim alanının konusunu teşkil etmektedir. Dolayısıyla yönetim, kendisini dünyadan bütünüyle soyutlayan münzevi bireyler istisna olmak üzere tüm insanları ilgilendiren kapsayıcı bir özelliğe sahip bulunmaktadır.

Yönetim alanına ilişkin günümüze ulaşabilmiş yazılı kaynak anlamındaki en eski belgeler Sümer medeniyetindeki kil tabletler ile Mısır medeniyetindeki papirüs kâğıtlarına yazılmıştır. Sümer medeniyetindeki yazıcılar ile Antik Mısır'daki kent devletlerindeki idareci ve memurlar, yönetim olgusunun esasına ya da işleyişine dair kişisel görüşlerini kısa fragmanlar şeklinde yazıya dökmüşlerdir. Söz konusu belgelerden önce elbette ki insanoğlu, yönetim konusunda çeşitli fikirlere sahip bulunmuştur. Buna karşılık, yazılı kaynak olarak günümüze ulaşabilmesi yönüyle Sümer ve Mısır medeniyetlerindeki belgelerde aktarılan düşünceler, yönetim alanındaki en eski kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Yönetim ve sağlık alanlarında kişi bağlamında en eski yazılı kaynaklar, Ptah Hotep'in papirüs kâğıtlarına aktardığı görüşleri ile tıbbın babası olarak görülen Hippokrat (2008) tarafından öne sürülen görüşler kabul edilmektedir.

Bu makale aracılığıyla Türkçe'ye önerilen "sıhhatokrasi" kavramının, İngilizce literatürde ilk olarak Wentworth tarafından 1933 yılında kullanıldığı görülmektedir. Wentworth, American Speech adlı dilbilim alanında yayın yapan dergide Some Word-Products of "Technocracy" başlıklı üç sayfalık kısa makalesinde "technocracy" kelimesine benzer bir anlam yüklenebilecek "healthocracy" kavramını ortaya atmış ve bu kavramı, "healthocrat" olarak nitelendirdiği sağlık alanında uzmanlık bilgisine sahip kişiler için oluşturulmuş kurallar/kanunlar bütünü biçiminde ifade etmiştir. Literatürde ilk kez kullanan kişi olmasına karşılık, sınırlı bir anlatım ortaya koymasından dolayı Wentworth, "healthocracy" terimine derinlik kazandırmaktan ziyade bu terime yalnızca değinmekle (mention) yetinmiştir.

"Healthocracy" kavramının, görece daha güncel bir çalışma kaleme alan Greco (2019: 112) tarafından da kullanıldığı görülebilmektedir. Kavramsal düzeydeki kısa açıklamasında Greco, healthocracy anlayışını, hasta-doktor arasında oluşan klinik ilişkideki rollerin demokratikleşmesi bağlamında ifade etmektedir. Greco, bu görüşünü, sosyal yaşamın tüm alanlarına güç/politika örüntüsüyle yaklaşan Foucault'ya dayandırmaktadır. Foucault'nun, bütün toplumsal ilişkilere güç/politika örüntüsüyle yaklaştığı, bilinen bir husus olduğu için, Foucault'ya ait birincil kaynaklarına ayrıca başvurmaya gerek bulunmamaktadır. Kaldı ki Greco'nun görüşlerinin arka planındaki Foucault temellendirmesi, ayrı bir çözümlemeyi gerektirmektedir. Turner (2011) tarafından kaleme alınan Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi adlı kitap ise, başlığına bakıldığında, bu makalede gündeme getirilen tartışmalara katkı sağlayabileceği izlenimi uyandırmaktadır. Yakından incelendiğinde söz konusu çalışmanın, konuya daha geniş (örgütlerüstü/sosyal/felsefi) bir perspektiften yaklaştığı ve sağlık sisteminin karşılaşmakta olduğu sorunları ele aldığı görülmektedir.

Arapça kökenli "sıhhat" sözcüğü, bedensel ve ruhsal yönlerden sağlıklı olma, esenlik içinde bulunma anlamı taşımaktadır. Bu makalede, Türkçe kökenli "sağlık" sözcüğü yerine "sıhhat" sözcüğünün tercih edilmesinin nedeni, "sıhhatokrasi" kelimesindeki "t" harfinin

ulama etkisi oluşturarak söz konusu birleşik kelimenin telaffuzunu kolaylaştırıyor olmasından ileri gelmektedir.

Yukarıdaki anlatımlar göz önünde bulundurulduğunda, sıhhatokrasi kavramının literatürde oldukça sınırlı bir biçimde ele alınmakta olduğu görülebilmektedir. Söz konusu nedenden dolayı sıhhatokrasi kavramına katkıda bulunabileceği düşüncesiyle bu makalede ayrıca "sıhhatopya" kavramına yer verilmiştir. Kısaca sağlık ütopyası olarak ifade etmenin mümkün olabileceği sıhhatopya kavramının da literatürde oldukça dar bir kapsamda ele alınmakta olduğu görülebilmektedir. Min ve diğerleri (2011) tarafından çerçevesi çizilen sağlık ütopyasında, bireylerin, kişisel sağlık verilerini, çeşitli sensörler aracılığıyla sürekli bir biçimde takip edebilecekleri bir sistem üzerinde durulmaktadır. Sıhhatopya kavramına gönderme yapan literatürdeki (sınırlı sayıdaki) diğer tüm çalışmalar Min ve diğerleri tarafından kaleme alınan bu bildiriye atıf yapmaktadır. Tıbbi ütopya bağlamında yapılan çalışmalarda ise temel vurgu olarak belirli bir ülke ya da bölgedeki sağlık hizmetleri ve tıbbi yeterliliklerin örnek düzeyde olduğu öne sürülmektedir. Kopp (1990), New Orleans'ı, Kou ve diğerleri (2014) ise Tayvan'ı bu alandaki olumlu yönleri bakımından "ütopya" olarak ele almaktadırlar. Oysa ütopya, tanımı gereği, "var olmayan" bir insan yerleşimini ifade etmektedir. Dolayısıyla şehir olarak New Orleans, ülke olarak da Tayvan gibi somut beldeler, ütopyacı literatür anlamında ne yazarına ne de okuruna sınırsız bir düşünce mecrası sunmamaktadır. Bu tür çalışmaların yanı sıra, ütopya literatüründeki eserlerde sağlık alanına ilişkin yapılan vurgulamalara da (Bkz. Akalın, 1997: 62-65) rastlanabilmektedir. Oysa okumakta olduğunuz bu makaledeki vurgulanmak istenen yönüyle sıhhatopya kavramı, ütopyacı literatür yazarlarının betimledikleri kişisel ütopyalardaki sağlık sisteminin işleyişini değil, bizzat sağlık alanına odaklanmış bir ütopya eserinin temel dayanaklarını ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Zira her bir ütopya yazarı, kaleme aldığı ütopyasının odağına (eşitlik, refah, üretim, eğitim, bilim, teknoloji gibi) farklı unsurları koymaktadır. Dolayısıyla okuyucuların, bütünüyle ve yalnızca/münhasıran sağlık unsurunu odak noktasına alan kapsamlı bir esere olan ihtiyacı henüz tam anlamıyla giderilmiş görünmemektedir. Hastalısız Bir Yaşam Bir Tıp Ütopyası şeklindeki başlığına bakıldığında Schwartz'ın (1999) kitabı, ütopyacı literatür anlamında arzu edilen bir kapsam vaat etmektedir. Buna karşılık, kitabın içeriği incelendiğinde okuyucuya kapsamlı bir kurgusal ütopya sunmak yerine geçmişten bugüne tıp alanındaki gelişmelerin ele alındığı ve yakın gelecekte tıp alanındaki olası ilerlemelere değinildiği görülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu makalenin amacı, teknokrasiye dayalı bir anlayış olarak sıhhatokratik yönetim anlayışını tartışmaya konu etmektir. Bu bağlamda, üzerinde henüz yeterince çalışma yapılmamış bulunan fakat gelecekte sıklıkla tartışılabileceği öngörülen sıhhatokrasi kavramı, ilişkili yönetim kavramları aracılığıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

İskenderiyeli matematikçi Öklid, ünlü Elementler adlı eserine önermelerle başlamış, dayandırdığı bu temeller doğrultusunda birçok teorem ortaya koymuştur. Aristoteles tarafından da biliniyor olmasına karşılık, önermelerde bulunarak bilimsel çalışma yapma anlayışı, Öklid tarafından bütün yönleriyle ortaya konulmuştur. Öklid'in Elementler adlı eseriyle birlikte, önermede bulunarak mantıksal doğruları ortaya koyma ve bu doğrular üzerine kurgulanan iddialara temel oluşturma metodolojisi tam anlamıyla işlerlik

kazanmıştır. Öklid'in aksiyomatik tümdengelimci anlayışını benimseyerek kaleme alınan bu makalede, sağlık alanındaki “yapı” ve “aktör” unsurlarını eşdeğer bir tutumla irdeleyen yapılanmacı bir anlayış ortaya konulmuştur. Literatür taraması üzerinden kavramsal tartışmaların gerçekleştirildiği bu makale için yürütülen kaynak tarama sürecinde, makalenin temel tartışma eksenine doğrudan ilişki içinde bulunan geçmiş tarihli Türkçe ya da İngilizce kaynağa rastlanmaması, çalışmanın keşifsel niteliğini ön plana çıkarmaktadır.

Nitel bir inceleme olan bu makalede, “durum çalışması” yöntemi uygulanmıştır. Creswell'e (2018: 97) göre durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam veya sınırlı bir sistem (durum) hakkında doküman ve raporlar gibi çok sayıdaki bilgi kaynakları aracılığıyla bilgi toplayarak, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu bir yaklaşıma sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla durum çalışması yaklaşımına uygun olarak bu makalede, yapılanmacı anlayış çerçevesinde, bir dizi çözümleme ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Makalede, COVID-19 salgını sürecinde edinilen deneyimlerin, sıhhatokratik bir yönetim yaklaşımını desteklemekte olduğu ve yönetim yaklaşımlarının geçmişe dönük tüm dinamiklerini temelinden sarsacak bir nitelik ortaya koyduğu varsayımında bulunmaktadır. Bu varsayım doğrultusunda yapılandırılan açıklama mekanizmalarının kapsayıcı ve kuşatıcı olabilmesi için yönetsel uygulamalarla deneyimlenmiş ve literatüre geçmiş bulunan gerçekliklerin, gelecek öngörülerini doğrultusunda ne tür değişimlere uğramaya aday olduğuna ilişkin öngörüler dile getirilmiştir. Söz konusu öngörülere ilişkin olarak ortaya konulan görüşler, makalenin kapsamı çerçevesinde kavramsal bir temellendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu sayede, yukarıda ifade edilen varsayımdan yola çıkılarak, aşağıdaki önermeleri öne sürmek mümkün olabilmektedir.

Birinci Önerme: Küresel ölçekte beliren insan sağlığına yönelik tehditler, yönetsel işleyişe yansımakta, bu durum ise yönetim alanındaki kavramsal ve teorik araştırmalara/incelemelelere kaynaklık etmektedir.

İkinci Önerme: Sağlık yönetimi ve sağlık kurumları işletmeciliği gibi alanlarda tartışılan genel kapsamlı çalışmalardan farklı bir yaklaşımın benimsenmesi suretiyle, özgün çözümler sunabilecek gelecek yönelimli görüşler ileri sürmek mümkün olabilmektedir.

Yukarıda sıralanan önermeler bağlamında aşağıdaki araştırma sorularının irdelenmesi hedeflenmektedir. Birbirini tamamlayıcı nitelikteki sorular şu şekilde sıralanmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Sağlık alanında deneyimlenen küresel salgın tehditlerinin etkisi dikkate alındığında; bürokrasi ve teknokrasi gibi yönetim anlayışlarının, sıhhatokratik bir yönetime dönüşmesi mümkün müdür?

Araştırma Sorusu 2: Küresel salgın tehditleri göz önünde bulundurulduğunda, sektörün olası gelecek yönelimlerinin aktör-yapı düailesi ekseninde tartışılabilmesi mümkün müdür?

Tarihin en eski çağlarından günümüze dek süregelen felsefi görüşler ve günümüz dünyasının çağdaş bilimsel uğraşlarının sorunsalları ile iç içe geçmiş önemli, ciddi ve zor sorular; titiz davranmayı ve sorunsalların temel hususlarını çözüme kavuşturmayı gerekli kılmaktadır (Schopenhauer, 2000: 11). Bu nedenle, makalenin önermeleri işe koşulabildiği nispette araştırma sorularına da cevap bulunabileceği öngörülmektedir.

3. GECİKME FAİZİ KAVRAMI

Bu makalede tartışmaya konu edilen sıhhatokrasi kavramı üzerine hâlihazır literatürde yeterli kaynak bulunmamaktadır. Söz konusu neden den dolayı, sıhhatokratik yönetim anlayışına ilişkin hususları izah edebilme açısından anlamlı katkı sağlayabilecek açıklama gücüne sahip olduğu düşünülebilecek kavramlar da oldukça sınırlı bir çerçeve ortaya koymaktadır. Makaledeki çözümlene ve analize yönelik anlatımlarda yer verilen başlıca kavramlar aşağıda özet bir biçimde ele alınmaktadır.

3.1. Sıhhatokrasi Anlayışına Kaynaklık Eden Başlıca Yönetim Yaklaşımları

Bu makalenin anlatımları, literatür incelemesi dayanağından hareketle, gelecekteki yönetsel eğilim olabileceği öngörüsünde bulunulan sıhhatokrasi düşüncesine ilişkin olarak yapılandırılmıştır. Sıhhatokrasi yaklaşımını, kökenleri yüzyıllar öncesine dayanan bürokrasi ve teknokrasi gibi yönetim anlayışlarına dayandırabilmek mümkündür. Bilimsel literatürde ağırlıklı olarak Weber sonrasında ele alınmaya başlayan bu iki kavram aşağıda kısaca ele alınmıştır.

Bürokrasi Yaklaşımı: Bürokrasi, Latince kökenli "Burra" (koyu renkli masa örtüsü) ve Yunanca kökenli "kratos" (egemen olma, yönetme) kelimelerinin birleşiminden türetilerek "masaların/büroların egemenliği" anlamı yüklenmiş olan bir kavramdır. Weber'e göre bürokrasi, kapsamlı bir yayılım gösteren toplumsal eylemlerin, rasyonel ve objektif ölçülere uygun bir biçimde yapılandırılma sürecini ifade etmektedir. Buna karşılık bürokrasi, hem "devlet yönetimi" hem de "belli bir yönetim ve örgütlenme biçimi" olarak ifade edilebilmektedir (Baransel, 1979). Otoriter yönetim anlayışıyla bilinen Bismarck döneminde yaşamış olan Weber (2011), Bürokrasi ve Otorite adlı eserinde bürokrasiyle ilişkili olması yönüyle güç, otorite ve egemenlik konularını ele almış, Meslek Olarak Siyaset adlı kitabında ise egemenlik ve otorite konularına değinmiştir (Weber, 2017: 8-9).

Teknokrasi Yaklaşımı: Teknik bilgiye sahip bireylerin yönetimde etkin konumlarda bulunmasını ve denetime dönük tüm mekanizmaların mühendisler ile teknisyenlerin tekeline bırakılmasını öngören anlayış "teknokrasi" olarak adlandırılmaktadır. Üretime yönelik örgütlerde teknik çalışanların daha etkili ve söz sahibi olması istenmekte, karar alma yetkisine sahip konumlara bu personelin getirilmesi arzu edilmektedir. Fizik, kimya, matematik gibi mühendislik alanlarında öğrenim görmüş ve bu alanlarda çalışan personel, teknik eleman olarak ifade edilmektedir. Teknokrat ise yönetimde karar mercilerinde yer alan teknik elemanlara denilmektedir. Teknik elemanlar, örgütlerde, giderek de ülke yönetiminde söz sahibi olmak istemektedirler (Öztekin, 1997: 219). Teknokrasiden türetilen teknostrüktür kavramı ise örgütlerin, uzmanlardan oluşan bir grup tarafından yönetilmesi görüşünün hâkim kılınması anlayışını ifade etmektedir. Kamu yönetimindeki teknokratik hükümetlerde ve teknostrüktürel örgüt yapılanmalarında örgütün varoluşsal başarısı, bütün paydaşların karşılıklı bağımlılık içerisinde bulunduğu fakat kilit karar verme süreçlerinde teknokratların belirleyici rol üstlenmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır.

Özellikle planlı ekonomiyi önceleyen yönetimlerde teknokrasi, ekonomi açısından artı değer ortaya koyma, servet birikimi ve insanların esenliği gibi amaçlarla teknik bilgi ve işleyişi, ön plana çıkarmaktadır. Teknokratik yönetimde, karar verme süreçlerinde akli irade egemen kılınmaya çalışılmaktadır. Devletin üst düzey yöneticileri, hat ve kurmay yetkiye sahip örgüt

yöneticileri ve bilimsel çevreler teknokratik yönetimde belirleyici roller üstlenmektedirler (Genç ve Demirdöğen, 2000: 220). Teknokrasiyi savunanlar, karmaşık yönetim süreçlerini, teknokratların dışındaki diğer zümrelerin yönetemeyeceği görüşünü benimsemektedirler. Bu anlayış, özellikle dünya ekonomik bunalımının egemen olduğu yıllarda yaygınlık kazanmış ve yönetsel sorunların ancak bilimsel ve rasyonel olarak çözülebileceği görüşü ileri sürülmüştür (Çitlioğlu, 2005: 106-107).

Ütopya Yaklaşımı: Ütopya yaklaşımı, yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan bürokrasi ve teknokrasi yaklaşımına düşünsel bir temel tekil edebilecek yönlere sahip bulunmaktadır. Ütopya anlayışı, Platon'un Devlet adlı eseri ile Yasalar adlı eserine dayandırılabilir bir nitelik taşımasına karşılık, Thomas More tarafından on altıncı yüzyılın başlarında kaleme alınan Utopia kitabı sayesinde tam anlamıyla kavramsallaşmıştır. Ütopya, zaman içinde More'un eseri ile aynı adla anılan bir literatüre dönüşmüştür. "Hiçbir yerde" anlamına gelen ütopya, gelecek tasavvurları ortaya koyma anlayışı ekseninde eserler kaleme alan çok sayıdaki düşünür, özellikle on altıncı yüzyıl ve sonrasındaki baskıcı yönetimlerin olumsuz tavırlarından kaçış sağlayabilecek anlatımlar ortaya koyabilme olanağı sağlamıştır. Bu olanak çerçevesinde düşünür ve yazarlar, ideal olduğuna inandıkları yönetim biçimlerini ve mevcut yönetim uygulamalarındaki aksaklıkları dolaylı yoldan eleştirmişlerdir. Bu sayede, insanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek en uygun yönetim biçimlerinin tartışılabilmesi bakımından değer taşıyan yeni yönetsel tartışmalara kapı aralamışlardır.

3.2. Sıhhatokrasi Anlayışına Kaynaklık Eden Örgüt Teorileri

Özellikle küresel salgın dönemlerinde sağlık alanı paydaşlarının üstlenmekte olduğu roller çok daha göz önüne çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da sağlık altyapısı ve çalışanlarının sahip bulunduğu niteliklerin ne denli yaşamsal bir öncelik taşıdığı çok daha belirginleşmektedir. Sağlık alanının işleyişini genel hatlarıyla ele alan çok sayıda kaynak bulunmaktadır (Bkz. Thompson, 1976). Ayrıca, sağlık sektörünün "aktör" eksenli yönelimleri kaynak bağımlılığı teorisi, "yapı" eksenli işleyişi ise örgütsel ekoloji teorisi aracılığıyla izah edilebilmektedir. Örgütleri, çevrelerindeki realiteyi kendi lehine çevirme amacındaki "iradeci" aktörler olarak tanımlayabilmek olası iken, aktörün, popülasyon içindeki rolünü çok daha geri plana atan örgütsel ekolojinin yaklaşımını da görmezden gelmemek gerekmektedir. Örneğin örgütler, kendi nam ve hesaplarına birtakım iradeci davranışlar sergilemelerine karşın, çevresel güç unsurları, örgütlerin yapmaya niyetlendikleri faaliyetlerin işleyişini belirgin bir biçimde (eksik rekabet ve piyasa aksaklıkları gibi etkenler nedeniyle) akamete uğratabilmekte ya da bu işleyişi bütünüyle ortadan kaldırmaktadırlar.

Bu makalede (sağlık alanına uyarlanmış şekliyle), örgütlerin, çevreye karşı uyum davranışlarının biçimlenişini ele alınmaktadır. Aktörü temsil eden tekil bireylerin belirli bir yöne işaret eden ortak talepleri (aşağıdan yukarıya) ya da yapıyı temsil eden örgütlerin, teknokratik anlayışa yönelmeleri (yukarıdan aşağıya) neticesinde ortaya çıkan durumu, aktör-yapı tartışması çerçevesinde ele alabilmek mümkündür. Söz konusu durum, en genel anlamda iradeci-belirlenimci ayrımıyla kendini belli etmektedir. İfade edilen çerçevede düşünüldüğünde, bu makalede yapılan izahların, aktör ya da yapı vurgusunu tek yanlı olarak ön plana çıkarmanın doğurabileceği sakıncalardan kaçınmayı hedeflediği görülebilmektedir. Bu sayede, özellikle COVID-19 salgını nedeniyle dünyanın

deneyimlemekte olduğu ve gelecekte benimsenmesi olası görünen yönetsel anlayışların temel alabileceği işleyiş biçimlerini tartışmaya konu etmek amaçlanmaktadır.

Bu makalenin hem yazım hacmi sınırlaması hem de örgütün çevre ile olan etkileşiminde aktör-yapı düalizminin karşıt taraflarında konumlanan kaynak bağımlılığı teorisi ile örgütsel ekoloji teorisi, aşağıdaki anlatımda yapılanmacı bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Yapılanmacı Yaklaşım: Örgüt-çevre ilişkisi; uyum, seçim, bağımlılık, özerklik gibi kavramları gündeme getirmektedir. Bu tür teorik tartışmaların belirgin bir ucunda konumlanan örgütsel ekoloji teorisine göre örgütler, doğal çevrelerindeki küçük ve büyük ölçekli değişimleri deneyimlemekte ve bu değişimlerle başa çıkma yetkinlikleriyle sınanmaktadır. Örgütsel ekoloji teorisi, demografik niteliklerini ön planda tutmak suretiyle örgütlerin, canlı bir organizasyon olarak tüm yaşamsal süreçlerini araştırmaya/incelemeyle konu etmektedir. Örgütlerin hayatta kalma uğraşlarını özellikle biyoloji ve çevrebilim alanlarından ödünç alınan açıklama mekanizmalarına dayandıran örgütsel ekoloji, sahip bulunduğu bakış açısıyla örgüt teorisinin başlıca ayırım noktasını teşkil eden aktör-yapı tartışmasında “yapı”dan yana yaklaşımıyla ön plana çıkmaktadır.

Dayandığı paradigma bakımından pozitivizmi benimseyen örgütsel ekoloji teorisi, örgüt-çevre ilişkilerini açıklamada çevrenin belirleyici rolünü ön plana çıkarmaktadır (Taşcı, 2013: 21). Örgütsel ekoloji teorisinde analiz düzeyi olarak, İngilizce’deki karşılığı olan “population ecology” (popülasyon ekolojisi) şeklindeki kullanımından da anlaşılabilir üzere, örgütler-üstü seviye (örgüt popülasyonları düzeyi) esas alınmaktadır. Dolayısıyla bu kuramda, analiz düzeyi “popülasyon” olarak kabul edildiği için, örgüt seviyesinin altına (grup ya da birey düzeyine) inilmemektedir. Bir diğer deyişle, örgüt popülasyonları “yapı” olarak kabul edilmekte, “aktör” rolüne karşı kayıtsız ve mesafeli kalınarak, örgüt seviyesinin altına inilmemektedir.

Kaynak bağımlılığı teorisi, yukarıda genel yaklaşımı özetlenen örgütsel ekoloji teorisinin görüşlerinden, “aktör” rolüne atfedilen önem bakımından belirgin bir biçimde farklılaşmaktadır. Kaynak bağımlılığı teorisi yöneticilere; CEO, lider, koç gibi birtakım payeler vererek onu ve örgütte üstlenebileceği rolü yüceltmektedir. Hatta etkili bir CEO ya da liderin sadece firmayı değil, belirli bir sektörü bile lokomotif gibi sürükleyebileceğini iddia etmektedir. Adam Smith’in “görünmez el” anlayışına, piyasayı manipüle edebilme gücünü elinde bulunduran büyük örgütleri kastederek “görünen el” kavramını geliştiren Chandler’ın bu yaklaşımı ve yürüttüğü araştırmalar, kaynak bağımlılığı teorisinin bakış açısını belirgin bir biçimde yansıtmaktadır.

İnsanoğlu, tarih boyunca birçok konuda karşıt görüşler öne sürmüştür. Bu konuda bilinen en kadim karşıtlık, varlık-oluş ayrımında uzlaşmaz gibi görülen saflardaki yerlerini alan Parmenides ile Herakleitos arasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu karşıtlığın bir kampında Parmenides (Bkz. Rifat, 2017: 27), diğer kampında ise Herakleitos (Bkz. 2012: 37) konumlanmıştır. Parmenides, “varlık (being)” kanadının savunuculuğunu üstlenirken, Herakleitos da “oluş (becoming)” kanadının savunuculuğuna girişmiştir. Parmenides ve Herakleitos ile yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış olan Aisopos (Ezop), aşağıdaki masalı kaleme almıştır:

Kömürcüyle Çamaşırıcı

Bir kömürcü, çalıştığı yerin önünden geçen çamaşırıcıyı görünce ona seslenmiş ve birlikte ev kiralayıp masrafları paylaşmalarını teklif etmiş. Çamaşırıcı hiç düşünmeden, "Bu imkânsız bir şey çünkü sen benim temizlediklerimi kirletirsin" diye cevap vermiş.

Masal, karşıtların bir arada olamayacağını vurgulamaktadır (Aisopos, 2017: 28).

Parmenides ve Herakleitos'a kadar dayandırılabilen tartışma geleneği, uzlaşmaz gibi görünen düalist görüşlerin bir arada barınamayacağı yönündeki olumsuz bir imayı dile getirmektedir. Buna karşın, "Her şey zıddı ile kaimdir" anlayışı, aktör-yapı tartışmasının ele alındığı bu makale için de geçerli olan bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu makalede, karşıt görüşlerin, birbirlerinin varoluşsal dayanaklarını ortadan kaldırmaya çabaladıkları düalist bir anlayış yerine, karşıtlıklara rağmen bir arada bulunabilmeyi ifade eden dikotomik (ikileşime dayalı) bir anlayış benimsenmektedir (Keskin ve Usta, 2019: 15). Zira söz konusu dikotomik anlayışa ilişkin olarak Giddens (1984) tarafından yapılan "yapılanma" analojisi, mantıklı ve dengeli bir izah sunmaktadır. Giddens, yapılanma anlayışını, konuşma örneğiyle açıklamaktadır. Bu analogide konuşma eylemi, dil ise yapıyı temsil etmektedir. Konuşma eyleminin ortaya çıkabilmesi için hem dile hem de konuşacak bir özneye (aktör olan bireye) gereksinim duyulmaktadır (Taşcı, 2013: 14).

Kuramsal yönleri ağır basan örgütsel ekoloji ve kaynak bağımlılığı teorileri, evrenselci/yasacı/nedenselci olmaları bakımından, doğalcı/pozitivist/olgucu bir yaklaşımı temsil etmektedirler. Doğa bilimlerine ve politik bakış açısına daha uygun olarak görülebilecek söz konusu anlayışlar, sosyal bilimler alanında da çeşitli teorik izahlara katkıda bulunabilecek potansiyeli barındırmaktadırlar (Keskin ve Kıyık Kıcı, 2020: 17). Buna karşılık, makalenin analize dönük aşağıdaki açıklama, değerlendirme ve yorumları, kaçınılmaz bir biçimde öznelci/tinselci anlatımlara dayanma zorunluluğu taşıdığı için anlamacı/hermenotik yaklaşımı da barındıran karma bir nitelik taşımaktadır. Kaldı ki, doğadaki yaşam birlikteliğine dayalı (simbiyotik) ve rekabet yerine işbirliğine rastlanıyor olması; hem örgütsel ekoloji teorisinin, hem de kaynak bağımlılığı teorisinin tek yönlü vurgulamalarındaki eksiklikleri gün yüzüne çıkarmakta, aydınlatıcı yönleriyle avantajlarını, karanlıkta bırakan yönleriyle de dezavantajlarını gözler önüne sermektedir.

4. ANALİZ: ÖZGÜN BİR YÖNETİMSEL YAPILANMA BİÇİMİ OLARAK SİHHATOKRASİ

Morgan (1998), yönetsel süreçleri, çeşitli metaforlar aracılığıyla ele almaktadır. Politik olarak yapılanmış bir sistem metaforu olarak örgütler, mensupları arasındaki işleyişi sağlamanın aracı olarak belirli yönetim yaklaşımlarını benimsemektedirler. Bu nedenle politik bakış, yönetsel analiz açısından belirgin katkılar sağlamaktadır. Morgan'a göre örgütlerde karşılaşılmakta olan en yaygın politik yönetim biçimleri şunlardan oluşmaktadır: Otokrasi, bürokrasi, teknokrasi, birlikte yönetim ve demokrasi.

Aşağıdaki açıklamalarda, sınırlayıcı bir çerçeve olması bakımından bürokratik, teknokratik ve ütöpik bakış açıları bağlamında sıhhatokratik yönetim anlayışına ilişkin genel bir bakış açısı ortaya konulmaktadır.

4.1. Bürokratik Bir Yapılanma Olarak Sıhhatokrasi

Bürokrasi modelini "ideal tip" olarak ifade eden Weber, bu kavramı, gerçek hayatta birebir karşılığa sahip bir model şeklinde açıklamamaktadır. Dolayısıyla bürokrasi, saltık/mutlak bir biçimde gözleme konu edilebilecek bir yapılanmadan ziyade, zihinsel bir nitelime olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla örgütlerin, idealize edilen bürokratik tipe yaklaşabildikleri ölçüde bürokratikleşmiş oldukları kabul edilmektedir. Weber'e (2011) göre ideal bir yönetim biçimi olan bürokrasinin, aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekmektedir:

Yetkinin hiyerarşisi: Elde edilen yasal yetki ve güce göre örgüt içinde piramit şeklinde bir yapıdaki hiyerarşik sisteme sahip olunmalıdır.

İleri uzmanlaşma: İşbölümünün başarılı bir şekilde uygulanması ve kaynakların verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Biçimsel kural ve kaideler: Görevler önceden belirlenmeli, kural ve akideler yazılı hâle getirilerek öğrenilmelidir.

Çalışanların istihdamı: Çalışanlar, teknik bilgi, eğitim ve deneyimlerine uygun birimlerde çalıştırılmalıdır.

Görevde gayri şahsılık: Çalışanlar, işlerini kişisel değer, biçimsel bir şekilde yerine getirmelidirler.

Weber; teoloji, tarih ve siyasal iktisat gibi farklı konularda ayrıntılı ansiklopedik bilgilere sahip bir Rönesans adamı olarak tanınmaktadır. Weber, yaşamının çeşitli dönemlerinde farklı bilim alanlarına ilgi duymuş ve derinlemesine çalışmalar yürütmüştür. Buna karşılık Weber'in, tüm insanların ve bilim adamlarının bilimdeki işlevsel uzmanlaşmayı benimsemeleri gerektiğini vurgulaması, ironik bir durum olarak dikkat çekmektedir (Baert, 2010: 60).

Rasyonelleşme sürecini vazgeçilmez olarak gören Weber, kapitalist ya da komünist olmasına bakılmaksızın, benimsenen bürokratik yönetim biçimleri sebebiyle endüstrileşmiş toplumlarının birbirlerine benzemelerinin kaçınılmaz olduğu görüşünü öne sürmüştür. Bu anlayış daha sonraları James Bunham tarafından "Yakınsama Tezi" olarak öne sürülmüştür. Bu teze göre, ideolojik farklılıklarına bakılmaksızın bütün sanayi toplumları, geniş bir biçimde yetkilendirilmiş idareci, teknokrat ve devlet memuru zümreleri tarafından yönetilmektedirler (Heywood, 2006: 508). Kapitalizm ve sosyalizm gibi uzlaşmaz gibi görünen farklılıklara dayalı karmaşık düşünsel sistemlerin bile başvurulmuş ortak yönetsel uygulamalar sayesinde uzun vadede birbirlerine benzeme eğilimi içinde buldukları öne sürülebilmektedir. Hal böyleyken (ve küresel salgınların, bütün dünyayı etkilemesiyle, bireyleri sağlıkla ilgili kurallara mutlak bir biçimde uymaya mecbur kılarak toplum genelinde sıhhatokrasi uygulamalarının meşruiyetinin zemini oluşmuşken) dünyada yaygın örnekleri görülmekte olan bürokratik örgütlenme biçimlerinden, sıhhatokratik örgütlenme biçimine geçişin pekâlâ mümkün olabileceği kanaati ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca, özellikle bilgi çağının iletişim olanakları sayesinde küresel salgın süreçlerinde belirli bir ülkede edinilen bilgi ve deneyimlerin diğer ülkelerle de paylaşılması gibi durumlar; salt bürokrasi, işletmecilik, rekabet ya da piyasa mantığıyla açıklanamayan fakat sıhhatokratik anlayışı destekleyen nitelikler taşımaktadır.

Sihhatokrasiyi, bürokrasinin en uç düzeyde sağlık sistemi lehine gelişme göstermesi sonucunda ortaya çıkan otokratik bir yönetim olarak ifade edebilmek mümkün görünmektedir. Zira otokrasi, yönetsel gücün herhangi bir dışsal kontrol mekanizmasına bağlı olmaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla otokrasi, yetkinin tek bir kişi ya da küçük bir grubun elinde olduğu ve kaynakların kontrolü, sahiplik hakları, teamül, karizma gibi unsurlarla desteklediği mutlak yönetim anlayışını ifade etmektedir. Bir diğer yönüyle sihatokrasi, bürokrasinin hastalıklı (patolojik) uç bir yönelimini de temsil etmektedir. Hastalık bilimi anlamına gelen tıbbi bir terim olan "patoloji" kelimesi, bürokratik yapıdaki örgütlerin ciddi düzeydeki işleyiş bozukluğunu "büropatoloji," kavramıyla betimlemede kullanılmaktadır. Genç ve Demirdöğen'in (2000: 40) tanımlamasıyla bu kavram, örgütün biçimsel yönünü temsil eden yönetici ve memurların kendilerini vazgeçilmez gibi görmelerinin olumsuz bir sonucu olarak eylemlerinde otoriter ve katı bir tutum takınıp otoriter yönetim tarzına rağbet etmeleri şeklinde nitelendirilen bir rahatsızlığı ifade etmektedir.

4.2. Teknokratik Bir Yapılanma Olarak Sihhatokrasi

Bu makalenin kavramsal ve kuramsal çerçevesinin ortaya konulduğu anlatımlarda güncel literatürdeki tanımlama ve anlatımları yapılan "teknokrasi" anlayışını, yalnızca çağdaş literatür ile sınırlandırmak doğru bir yaklaşımı ifade etmemektedir. Zira toplumsal gelişme ve ilerlemenin sağlanabilmesi için sağlam bir sanayi düzeni kurulmasının gerekliliğini öngören ve bireylerin uğraşlarını sanayiye, bilime ve sanata yöneltmenin faydalarını vurgulayan Saint-Simon (Timuçin, 2019: 335), yönetimlerden, ekonomik yaşamı etkinlikle örgütlemeleri ve güven tesis etmelerini beklemektedir. Saint-Simoncu hiyerarşide birey, yeteneğine göre sınıflandırılmakta, bu hiyerarşisinin en üstünde bankacılar yer almaktadır. Saint-Simon'a göre yönetim aslında teknokrasiye dayalı bir örgütlenmeyi ifade etmektedir (Touchard, 2015: 573).

Comte'a göre bilim, on beşinci yüzyıldan başlayarak teolojik anlayışları, endüstri ise feodal-askeri zihniyeti aşındırmaya başlamıştır. Bu sürecin en nihayetinde, söz konusu zihniyetlerin yıkılması sonrasında entelektüel, sosyal ve politik karmaşalar belirmiştir. Karmaşıklaşan modern hayatta, sosyal sorunları çözüme kavuşturabilmek için, uzmanlık bilgisine, toplum mühendislerine ve teknokratlara olan ihtiyaç artmıştır (Cevizci, 2015: 827).

Kurumsal bütün örgütlenmeler ve yaşamsal bütün organizmalar, ilk kez ortaya çıktıklarında (doğduklarında) bir karantina aşamasından geçirilmektedir. Yeni üslupların ya da işleyişin geniş halk kitleleri tarafından benimsenmemesi/beğenilmemesi (meşruiyet kazanması) durumunun kendine özgü bir çehresi bulunmaktadır. Yenilik getiren üslup halka mal oluncaya kadar belirli bir süre geçmektedir. Söz konusu erken dönemde topluma mal olduğu doğrudan doğruya ifade edilememekte fakat beğenilmediği de ileri sürülemez (Gasset, 2017: 20). Gelecekte ortaya çıkabilecek olan sihatokratik yapılanmaların da, yeni olmanın söz konusu zorluklarını aşarak toplum nezdinde meşruiyet kazanması, küresel salgınların niteliği ve bu salgınlar karşısında geliştirilecek yönetsel anlayışlara bağlı olarak belirginlik kazanacağını öngörmek olası gözükmektedir.

Türkiye'de üniversitelerdeki en yüksek puanlı bölümler, yakın geçmişte mühendislik bölümleriyken, son yıllarda iş bulma olanağının fazla olması nedeniyle bu ibre bütünüyle sağlık sektörüne yönelik yükseköğretim programlarına dönmüş bulunmaktadır. Söz konusu

eğilimin dünya genelinde gerçekleşmesi ve uzun vadede devam etmesi durumunda Oligarşinin Tunç Kanununun devreye girebileceğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Zira Oligarşinin Tunç Kanunu'nda Michels, bütün teknokrasiler gibi sağlık teknokrasisinin de, kaçınılmaz bir biçimde kendi kendisine "pozitif" ayrımcılık (meslektaş kayırmacılığı/iltiması) yapması sonucunda, söz konusu teknokrasinin giderek oligarklaşabileceğini ileri sürmektedir. Bir diğer deyişle, yükseköğretim kurumlarına en yüksek puanlarla yerleştirilen ve bu anlamda "seçkin" oldukları ifade edilebilecek söz konusu genç neslin, gelecekte her türlü yönetim kademesinde yer alma isteklerinin bireysel düzeydeki bir hiyerarşik hedefe dönüşebilmesinin yanı sıra, sıhhatokratikleşmenin dolaysız bir sonucu olarak da bu genç nesle, yönetim kademelerinde yer verilmesi, kurumsal (örgütsel yapılanma) boyuttaki bir hiyerarşik gerekliliğe dönüşebilmesi de mümkün görünmektedir. Sağlık kökenli kişilerin, yönetsel alanlarda etkin konumlara gelebilmelerinin önünü açacak olan bireysel ve kurumsal (kamu nezdinde kazanılan meşruiyet nedeniyle de toplumsal) yönelimleri destekleyen bu etkileşimsel durum (yönetsel konumdaki sağlık teknokratlarının kendi içlerinde geliştirecekleri ilişki ağı ve birbirlerine karşı sergileyecekleri "pozitif" ayrımcılıktan dolayı), uzun vadede sıhhatokrasinin de ötesine geçen bir sağlık oligarşisinin oluşabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

Yaşanan küresel salgınlar nedeniyle gelişen farkındalık düzeyi, gelecekte, kişisel yönelimlerin, sağlıklı yaşam anlayışına belirgin bir biçimde yönelebileceğini düşündürmektedir. Hem bireylerin, hem de devlet ve özel teşebbüs marifetiyle gelişme potansiyeline sahip bulunan sağlık sisteminin, karşılıklı bir etkileşim neticesinde çağdaş yönetim anlayışlarının (planlama, tedarik, üretim, işyeri çalışma düzeni, ar-ge, pazarlama ve ilişkili diğer süreçlerin sağlık uzmanlarının yönlendirmeleri doğrultusunda biçimlenmesinin doğal bir sonucu olarak), radikal birtakım değişimler göstererek sıhhatokratik yönetim yaklaşımına zemin hazırlaması mümkün görünmektedir.

4.3. Ütopik Bir Yapılanma Olarak Sıhhatokrasi: Sıhhatopya

Ütopyacı literatürdeki eserler arasında yönetim bilimi ile doğrudan ilişki kurulabilecek olanlar, örgütsel/yönetsel uzmanlaşma ve işbölümünü en spesifik düzeye taşıyan ve mekanik örgüt yapılanmasına dönük tasavvurlarıyla öne çıkan teknokratik ütopyalardır. Teknik/mühendislik işleyişi ve söz konusu mesleki uygulamaların kusursuzluğunu esas alan bu ütopyacı alt alanın öncülüğünü Fransız Ansiklopedistler Diderot ve D'Alembert yapmıştır. Ansiklopedistlerden sonra Beckmann, Voltaire, Simon, Fourier, Proudhon, Butler, Zamyatin, Bellamy ve Wells gibi düşünürler de kendi teknokratik ütopyalarını kaleme almışlardır. Özetle bu düşünürler, bilimsel yönetimin ve endüstri mühendisliğinin kurucusu olarak kabul edilen Taylor'un savunduğu uzmanlaşmaya dayalı mekanik bir düzenin hâkim kılındığı örgütsel/yönetsel tasavvurlar ortaya koymuşlardır (Keskin, 2019: 11). Bu açıklamalardan da anlaşılabilir olduğu üzere, teknokratik bir yapılanma olarak sağlık hizmetlerinin ön plana çıkarıldığı yönetim anlayışı ile "sıhhatopya" anlayışı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum ise bir önceki alt başlıkta tartışılan hususlar ile bu alt başlıkta tartışılan hususların birbirleri ne denli bir yakın bağlantı içinde olduklarını göstermektedir.

COVID-19 endişesiyle bazı varlıklı insanlar, dünyanın çeşitli yerlerindeki uzak ve ıssız (izole) adalar ya da yerleşim birimlerini satın alarak buralara yerleşmektedirler. Oysa

sihhatopya anlayışı, bu tür kişisel girişimlerin ötesinde ve kapsamlı bir görüşe dayanmaktadır. Dolayısıyla sihhatopya, sorunlardan kaçmayı amaçlayan bireyselliği değil, sağlık sorunlarıyla yüzleşmeyi açıkça göze alan, bu yönüyle de toplumsal düzeydeki sağlıklı yaşam ütopyasını oluşturmanın ete kemiğe bürünmüş biçimini ortaya koymayı hedefleyen bir anlayışı ifade etmektedir.

Yukarıdaki anlatımlar bağlamında sihhatopya, sağlık sorunlarına titizlikle eğilen, izole fakat kendine yeten bir refah toplumu/toplumları özlemini ifade eden (şimdilik) hayali bir yönetsel yapılanmayı temsil etmektedir. Aşağıdaki anlatımlar ise, söz konusu niteliklere sahip bir ülke olarak "Sihhatopya"nın başlıca niteliklerini betimlemekte ve yönetim anlayışının temel niteliklerini kısaca açıklamaktadır:

Dünya sağlık günü olan 07 Nisan tarihinde kurulan Sihhatopya'nın doğusunda Enfektonya ve İltihapistan, batısında Virüspanya, Ülserbistan ve Kanserika Patolojik Devletleri, kuzeyinde Veremistan ile Parkinsonya, güneyinde ise Aidsrail ve Marazistan yer almaktadır. Ülke ekonomisi ilaç endüstrisi, tıbbi malzeme sanayisi, ekolojik tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Kişi başına düşen hasta yatak sayısı ve sağlık ekipmanı bakımından gelişmiş bir seviyede bulunmaktadır. Sihhatopya'da sibyan mektebi, rüştiye ve idadi mekteplerinden (ilk, orta ve lise düzeyinden) itibaren sistematik olarak sihhatli yaşam eğitimleri verilmekte, sağlık meslek yüksek okulları, tıp fakülteleri ve sağlık bilimi enstitülerinde ise tekâmül düzeyindeki eğitimlere devam edilmektedir. Sihhatopya'nın Kuway-ı Sıhhiye ordusu, sivil savunma destekli KBRN (Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer) teşkilatlarından oluşturulmuş seçkin birliklerden meydana gelmektedir. Sağlık anayasasıyla biçimlendirilen mevzuat çerçevesinde işletilen hukuk sistemine bağlı bulunan Sihhatopya'da yönetim erki, bireysel yeteneklere (liyakate) dayalı olarak belirlenmekte ve teknokratik/meritokratik esaslar doğrultusunda uygulamaya konulmaktadır. Bu anlayışta yönetim erki, üstün özelliklere sahip olduğu objektif kriterlerle kanıtlanan kişiler arasında paylaştırılmaktadır. Dolayısıyla bu yönetim yaklaşımında kayırma söz konusu olmamakta, alanında yetkin kişilerin belirlenerek sistem içindeki ilerleme ve yükselmeleri, sahip buldukları bilgi, başarı ve yetenek kıstaslarına göre gerçekleşmektedir. Sihhatist Sağlıkilizm rejiminin hüküm sürdüğü Sihhatopya ülkesinde sihhatokratik yönetim anlayışı benimsenmektedir. Ülke bireyleri, salgın hastalık riskine karşı tedbir amaçlı tecrit edilmiş izole bir yaşam sürmekte, devletlerarası ilişki biçimi olarak ise Bağlantısızlar Hareketinden çok daha muhkem bir rabitasızlığı garanti altına alan izolasyonizm politikası güdülmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu makalenin varsayım, önerme ve araştırma sorularından yol çıkılmak suretiyle, kavramsal arka plan anlatımlarıyla ilişkilendirilerek yapılan değerlendirmeler, Öklid'in tümdengelimciliğiyle koşut bir nitelik ortaya koymaktadır. Makaleyi yönlendirmeyi amaçlayan araştırma soruları, dünya genelinde tecrübe edilmiş durumlar ve öngörüye dayalı anlatımlar ekseninde yapılan değerlendirmeler üzerinden aşağıda ele alınmaktadır.

Araştırma Sorusu 1: Sağlık alanında deneyimlenen küresel salgın tehditlerinin etkisi dikkate alındığında; bürokrasi ve teknokrasi gibi yönetim anlayışlarının, sihhatokratik bir yönetime dönüşmesi mümkün müdür?

COVID-19 salgınından önce ortaya atılmış olsaydı, bu araştırma sorusunun fazlasıyla spekülatif ve zorlama olduğu düşünülebilecek iken, salgın sonrasında söz konusu araştırma sorusu, büyük ölçüde "retorik soru" niteliğine dönüşmüş bulunmaktadır. Bilindiği üzere,

cevap almak için sorulmayan ve cevabı zaten sorunun içinde bulunan sorulara retorik soru denilmektedir. Dolayısıyla, “artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” söyleminin, sokaktaki insanın bile dilinde yer etmeye başladığı COVID-19 salgını sürecinde geline nokta, bu araştırma sorusu için çok tafsilatlı açıklamalara bile gereksinim hissetmeksizin, günümüz bürokratik ve teknokratik yönetim anlayışlarının, sıhhatokratik bir yönetime dönüşebileceğini kolaylıkla ileri sürmek mümkün görünmektedir. Zira hâlihazırda yayılma aşamasındaki salgın sürecinde, insanların büyük bir çoğunluğu, bilim kurulunun ve sağlık uzmanlarının ağzından çıkacak yönlendirmelere dikkat kesilmiş ve onların tavsiyelerini emir telakki etmeye başlamış bulunmaktadır. Bu durum ise gelecekte biçimlenebilecek olan sıhhatokratik yönetim anlayışı için toplumsal hazır bulunuşluğu ve sıhhatokrasinin kamu nezdindeki meşruiyetini sağlamlaştırmaktadır. Henüz yayılma aşamasında bile hâl böyle iken, dünya çapında aylarca, belki de birkaç yıl sürebileceği öne sürülen salgın sonlandığında, beşeri sermaye anlamında insanlığın en temel ihtiyaçları (barınma, beslenme, sağlık, eğitim, güvenlik) arasında yer alan “sağlık” konusunun, çok daha belirgin bir biçimde yönetim anlayışlarını sıhhatokratik bir biçime dönüştürebileceği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Emniyet kemeri kullanmanın önemine/gereğine herkes inanmakta fakat onu kullanmaktan imtina edenler çıkabilmektedir. Tıpkı emniyet kemeri kullanımındaki benzer biçimde, “her şeyin başı sağlık” klişesi dile getirilmekte fakat gerek bireyler, gerekse hükümetler sağlık alanına dönük çabalardan/harcamalardan imtina edebilmektedirler. COVID-19 salgını sonrasında bu anlayışların da büyük ölçüde değişim göstermesi olası görünmektedir. Zira sağlık alanına yönelik yapılan yatırımlara nimet-külfet hesabıyla yaklaştığını öne sürerek, büyük ölçekli sağlık yatırımlarının gereksizliğini (“bu kadar büyük şehir hastanelerine ne gerek var” görüşünü) öne sürenler, eleştirilerinde haksız olduklarını anlamış bulunmaktadır. Yaşadıkları sağlık endişelerinin (can korkusunun) de etkisiyle söz konusu eleştirileri dile getirenlerin (haksız eleştirileri yapanlar kendileri değilmiş gibi davranarak ve mevcut sağlık sisteminin yetersiz olduğunu öne sürerek), sıhhatokratik yapılanmanın da ötesindeki bir sıhhatopyanın savunuculuğuna soyunacaklarına şahit olabilmek mümkün görünmektedir.

Sıhhatokratik yönetim yaklaşımını yaşama geçirebilme hususunda insanoğlunun geçmiş tecrübeleri, kolaylaştırıcı bir zemin sunmaktadır. Zira en eski medeniyetlerde beliren ve toplumdaki yaşlıların yönetimde söz sahibi olduğu gerontokratik yönetim erkinin, zaman içinde tek kişide ya da belirli zümrelerde toplanmaya başlamasıyla birlikte insanlık; teokratik, monarşik, otokratik, oligarşik, despotik, anarşik, bolşevik/menşevik, otarşik (kendi kendine yeterlilik), plütokratik, fizyokratik (liberalist), hümanistik, aristokratik, elitistik, poliarsşik (birden fazla elit grubun yönetimi), bürokratik, demokratik, nepotik/kleptokratik (kayırmacı), etnokratik, mediokratik, meritokratik, adhokratik gibi pek çok yönetim biçimini deneyimlemiş bulunmaktadır. Geline noktadan hareketle ve toplumsal zihniyette gerçekleşen bilişsel dönüşümden yola çıkıldığında, insanlığın, gelecekte çok daha yeni ve özgün bir yönetim anlayışı olarak (adı bu şekilde konulmasa bile) sıhhatokratik bir yönetim biçimine geçeceği öngörüsünde bulunmak hiç de mantık dışı görünmemektedir.

Araştırma Sorusu 2: Sağlık alanında deneyimlenen küresel salgın tehditleri göz önünde bulundurulduğunda, sektörün olası gelecek yönelimlerinin aktör-yapı düalitesi ekseninde tartışılabilmesi mümkün müdür?

Yukarıdaki ikinci araştırma sorusunu kendi içinde iki parçaya ayırabilmek mümkündür. Zira aktör-yapı tartışmasının “yapı” ile ilgili boyutu, örgütsel ekoloji teorisinin, “aktör” ile ilgili boyutu ise kaynak bağımlılığı teorisinin öncelikli ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla söz konusu araştırma sorusuna ilave şu alt soruları oluşturabilmek olasıdır:

“Popülasyon” olarak ifade edilen örgüt toplulukları bağlamında bir gelecek öngörüsü ortaya konularak sağlık sektöründeki örgütlerin olası gelecek yönelimlerini izah edebilmek mümkün müdür?

“Sahiplik ilişkisine dayalı kaynak kontrolü” olarak ifade edilen ve teknik bilgiye sahip olmaya dayalı bağımlılık ilişkisi bağlamında gelecek öngörüsü yapıldığında, sağlık sektörünü yöneten aktörlerin olası gelecek yönelimlerini izah edebilmek mümkün müdür?

Yukarıdaki araştırma sorusunun alt boyutlarını tartışmaya konu etmesi bakımından, örgütsel ekoloji ve kaynak bağımlılığı teorilerinin söylemlerinin aslında, yüzyıllar öncesinden itibaren bilinen bir olguyu, örgüt teorileri literatürüne taşımış olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Düşünsel temelleri, ilk insan topluluklarının ortaya çıkmaya başladığı dönemlere kadar geri götürülebilecek olan kaynakların bölüşümü ve var olma mücadelesine yönelik rekabet; hem örgütsel ekoloji, hem de kaynak bağımlılığı teorisinin dayandığı temeller arasında yer almaktadır. Her iki teoride de “yaşam döngüsü” süreçleri ve “dış çevre faktörleri” olarak ifade edilen unsurların temelinde rekabete dayalı hayatta kalma mücadelesi yer almaktadır. İzole ya da korunaklı bir yapıya sahip olmayıp, tıpkı diğer sektörler gibi rekabete açık bir alan olan sağlık sektörü de söz konusu mücadelenin kaynaklık ettiği sorunlarla yüzleşmek durumunda kalmaktadır.

Sahiplik ilişkisine dayalı kaynak kontrolünü, kaynak üzerindeki özerklik olarak da ifade edebilmek mümkündür. Zira bu özerklik, öncelikli olarak sahiplik ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Örneğin bilgi, söz konusu sahiplik ilişkisi bağlamında kontrol edilebilen bir kaynak olma niteliği taşımaktadır. Bireyin kendi bilgisi üzerindeki kontrolü, doğrudan ve mutlak biçimde gerçekleştiği için doktor, avukat ve mühendis gibi uzmanların mesleki bilgilerinden kaynaklanan özerklikleri, sahiplik ilişkisine dayalı kaynak kontrolünü ortaya koymaktadır (Pfeffer ve Salancik, 2003, aktaran, Sayılar, 2013: 59).

Tartışmaya açık bütün teorik düzlemlerde belirli bir konu özelinde birden fazla teorik söylem ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Buna karşın, her bir teorik söylem, ele alınan konu hakkında tek anlamlı bir açıklama getirme girişimi olmak mecburiyetinde kalmaktadır (Özlem, 2006: 34). Söz konusu bağlamda düşünüldüğünde bu makalede, örgütsel ekoloji teorisi ile kaynak bağımlılığı teorisinin “örgüt” realitesinin ancak belirli yönlerini aydınlatılabilmenin ötesine geçemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. İfade edilmeye çalışılan durum, somut bir örnekle açıklanabilmektedir. Örgüt olgusu, karanlık ortamda bulunan hacimli bir küre olarak kabul edilecek olursa, örgütü açıklamaya (aydınlatmaya) niyetlenen her bir örgüt teorisini de, karanlık ortamdaki dar bir ışık hüzmesi olarak kabul etmek gerekmektedir. Karanlık ortamdaki örgüt olgusunu, içinde yer aldığı üç boyutun herhangi bir açısından aydınlatma çabasına girişen her bir örgüt teorisi, yukarıda da ifade edildiği üzere, bu olgunun ancak belirli bir kısmını aydınlatabilmekte, diğer kısımlar ise karanlıkta kalmaya devam etmektedir.

Bilindiği üzere bilimsel alanda ortaya çıkan her bir teori, belirli kavramlar üzerine inşa edilmektedir. Örgütsel ekoloji ve kaynak bağımlılığı teorileri de bu makalede üzerinde ayrı ayrı tartışmaların yürütülebilmesi mümkün olmayan örgüt yaşı, çevresel değişim, kesim genişliği, örgütsel biçim/form, örgütsel yoğunluk, kaynak bölünmesi, rekabet ve özerklik gibi temel kavramlara sahip bulunmaktadırlar. Yazım hacmi sınırlaması nedeniyle bu makalede ancak, söz konusu örgüt teorileri alanındaki sınırlı kavramlara değinilebilmiştir. Bu kısıt ve gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda, konu-bakış (subject-aspect) düzleminde örgüt teorileri konusu (subject) ekseninde, bakış (aspect: sağlık sektörü) alanı aynı kalmak kaydıyla ilave çalışmaların da yapılabileceği hususu kendiliğinden belirlemektedir. Kaldı ki, sağlık sektörü, bu makalede değinilen örgüt teorilerin bütün kavramları ekseninde kaleme alınarak aydınlatılmaya çalışılsa bile, yukarıdaki paragrafta da açıklandığı üzere, örgüt olgusunun yalnızca belirli bir bölümüne ışık tutmak mümkün olabilmekte, diğer örgüt teorilerininin açıklayıcı mekanizmalarına olan ihtiyaç ortadan kalkmamaktadır.

Bergson'a (2016: 32) göre, tündengelim, belli etkiler üzerinde belli bir süre duraklaması gerekmektedir. Bu sayede söz konusu etkiler, kendi başlarına, etrafında yeni etkilerin toplandığı birer model oluşturabilmektedir. Bu makale, sağlık sektörünü, belirlenmiş iki örgüt teorisi kapsamında ele aldığına göre, Bergson'un bakış açısıyla değerlendirildiğinde ve düz mantık işletildiğinde, aynı konunun, diğer örgüt kuramları bağlamında da ele alınabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Keşifsel nitelikteki bu makaleye ilave çalışmalar sonrasında, sağlık sektörü genelini (ya da tekel ölçekteki sağlık kuruluşlarını); diğer örgüt teorileri olan durumsallık, işlem maliyetleri ve kurumsal teori ekseninde ele alacak gelecek çalışmalar sayesinde Bergson'un ifadesine uygun kapsamlı bir modelin ortaya çıkabilmesi olanaklı görünmektedir.

Türkçe ve İngilizce literatürde, bu makaleye benzer türden bir çalışmaya rastlanmamış olması, başka dillerde yapılan çalışmaların bulunmayacağı garantisini vermemektedir. "Dünya üzerinde söylenmedik söz yoktur" şeklinde ifade edilen anonim söylem, onuncu yüzyıl düşünürlerinden Tevhidi (2020: 76) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: "Hiçbir görüş yoktur ki dile getirilmiş ya da getirilecek olmasın; hiçbir fiil yoktur ki, yapılmış ya da yapılacak olmasın." Dolayısıyla, keşifsel olduğu öne sürülen her görüş, belirli bir ihtiyat payını da göz önünde bulundurması gerekmektedir. Söz konusu keşifsellik, bu makalenin ufkunu enginleştirmekte, gözetilmesi gereken ihtiyat ise sınırlarını belirlemektedir. Kaldı ki, keşifsel çalışmaların da öncüllerinin olabileceğini öne süren Tevhidi (2020: 175), ayrıca bu makale için de öncül sayılabilecek şu görüşü dile getirmektedir (Tevhidi, 2020: 175): "Eğer yüce Allah tıp aracılığıyla kesin iyileşme ihsan etmiş olsaydı, insanlar tabibi ilah (rabb) edinirlerdi. Öte yandan, eğer hiç kimse tıptan yararlanmıyor olsaydı, insanlar tıptan tümüyle uzaklaşırdı." Özellikle son yıllardaki tıbbi gelişimler, Tevhidi'nin deyişiyle "kesin iyileşme" seviyesine ulaşmamış olsa da geçmiş yıllara kıyasla çok daha üst düzeylere erişmiş bulunmaktadır. Yeni tıbbi olanaklar, hasta haklarının ön plana çıkması, insanların sağlıklı yaşam talebinin artması ve özellikle küresel ölçekli salgınların kaynaklık etmiş olduğu yeni anlaşış biçimleri, tıp sektörünün genel anlamdaki baskın rolünü artırmaktadır. Baskın olmanın da ötesinde, bu makalede "egemen olma, yönetme" anlamına gelen Yunanca kökenli "kratos" kelimesi ile birleşik bir terim olarak tartışılan sıhhatokrasi anlayışı, adı bu

şekilde konulmasa da insanlığın yaşamındaki “egemen olma” hususunu hakkıyla (bihakkın) yerine getirmektedir ve gelecekte de yerine getirecek gibi gözükmektedir.

Sağlıklı yaşama hizmet eden her türlü uygulamanın sonuna kadar desteklenmesi ve hayata geçirilmesi gerekliliğini özellikle vurgulayan ünlü edebiyatçı Flaubert (2020: 42; 78), her konuda olduğu gibi bu konuda da aşırıya gidilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Sağlık hususunda aşırıya gidilen her durumda hastalık hastası olma olasılığını gündeme getirmektedir. Bu nedenle sağlık yönetimi alanında yapılacak her türlü girişimde, bu iki uç anlayış arasındaki dengenin korunması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. A. (1997). Ütopya’da Sağlık. *Toplum ve Hekim*, 12 (78), 62-65.
- Baert, P. (2010). *Sosyal Bilimler Felsefesi, Pragmatizme Doğru*. Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları.
- Baransel, A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, Klasik ve Neoklasik Yönetim ve Örgüt Teorileri-I*. İstanbul: İÜ. İşletme Fakültesi Yayınları.
- Bergson, H. (2016). *Gülme Komiğin Anlamı Üzerine Deneme*. Çev. Umut Can Gökdoğan, İstanbul: Zeplin Kitap Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Çeviri editörleri Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çitlioğlu, E. (2005). *Gri Tehdit Terörizm*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Flaubert, G. (2020). *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*. Çev. İrem Göksenin Atas, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Gasset, J. O. Y. (2017). *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*. Çev. Neyyire Gül Işık, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Genç, N. ve Demirdöğen O. (2000). *Yönetim El Kitabı*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Berkeley: University of California Press.
- Greco, M. (2019). On Illness and Value: Biopolitics, Psychosomatics, Participating Bodies. *Medical Humanities*, 45, 107-115.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Çev. Bekir Berat Özipek, Ankara: Librete Yayınları.
- Hippokratés, (2008). *Gülmeye ve Deliliğe Dair*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Ayraç Kitap+Evi.
- Keskin, U. (2019). *Örgüt Tasarımının Dayandığı Düşünsel Temeller*. Örgüt Tasarımı içinde (s. 1-21), (Ed. Uğur Keskin ve Didem Paşaoğlu Baş), Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Keskin, U. ve Usta, İ. (2019). Küreselleşmenin Eğitimcilerle Yansıyan Yönleri: Aktör-Yapı Tartışması Bağlamında Bir Değerlendirme. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (3), 1-18.

- Kopp, J. J. (1990). Cosimo Noto's The Ideal City (1903): New Orleans as Medical Utopia. *Utopian Studies*,1 (2), 115-122.
- Kou, C., Francis, E. & Chen, B. (2014). Sustaining the Health Utopia. *Population Health Management*, 17 (6), 388-389.
- Min, C., Yoo, C., Lee, Y., & Song, J. (2011). Healthopia: Towards Your Well-Being in Everyday Life, *4th International Symposium on Applied Sciences in Biomedical and Communication Technologies*, Barcelona, Spain.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*. Çev. Gündüz Bulut, İstanbul: MESS Yayınları.
- Özlem, D. (2006). *Kavram ve Düşünce Tarihi Çalışmaları Kavramlar ve Tarihleri II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Öztekin, A. (1997). *Yönetim Bilimine Giriş*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Parmenides, (2017). *Doğa Hakkında (Şiir)*. Çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Pfeffer, J. & Salancik, G. R. (2003). *The External Control of Organizations*, California, USA: Stanford University Press.
- Rifat, S. (2012). *Herakletios Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*. Çev. Samih Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sayılar, Y. (2013). *Kaynak Bağımlılığı Kuramı*, Ed. Taşcı, Deniz ve Erkan Erdemir, Örgüt Kuramı içinde (s. 48-82), Ankara: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2000). *İstencin Özgürlüğü Üzerine*. Çev. Mehtap Söyler, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Schwartz, W. B. (1999). *Hastaliksız Bir Yaşam Bir Tıp Ütopyası*. Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Say Yayınları.
- Taşcı, D. (2013). *Örgüt Kuramlarına Giriş*. Ed. Taşcı, Deniz ve Erkan Erdemir, Örgüt Kuramı içinde (s. 2-29), Ankara: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Tevhidi, E. H. (2020). *Akıl, Ahlak, Eylem, ve Huh Üzerine Akşam Sohbetleri*. Çev. Muharrem Hilmi Özev, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Thompson, J. D. (1976). *Örgütler Çalışırken (Yönetim Teorisinin Toplumbilimsel Temeli)*. Çev. Ural Sözen, Tengiz Üçok, Ankara: Kalite Matbaası.
- Timuçin, A. (2019). *Gençler İçin Felsefe Tarihi*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Isık Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. Çev. Ümit Tatlıcan, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Weber, M. (2011). *Bürokrasi ve Otorite*. Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Meslek Olarak Siyaset*. Çev. Levent Özşar, Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları.
- Wentworth, H. (1933). Some Word-Products of "Technocracy". *American Speech*, 8 (2), 68-70.